

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П.ДРАГОМАНОВА

ТУГАЙ Наталія Олександрівна

УДК 130. 3: 37. 013. 73

**ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ
МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРНИХ КАДРІВ**

09.00.10 – філософія освіти

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Київ – 2009

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі соціальної філософії та філософії освіти Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор, академік АПН України, Заслужений діяч науки і техніки України **Андрущенко Віктор Петрович**, Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова, ректор, м.Київ.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, доцент **Корсак Костянтин Віталійович**, Інститут вищої освіти АПН України, завідувач відділом теорії та методології природничої й інженерної освіти;

кандидат філософських наук **Похресник Анатолій Костянтинович**, Київський технікум електронних приладів, директор.

Захист відбудеться 27 лютого 2009 р. о 13.00 на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.16 Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий “24” січня 2009 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н.В.Крохмаль

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Початок третього тисячоліття “подарував” цивілізації поєднання стрімкого технічного розвитку та надзвичайних досягнень людського розуму із глибокою духовною кризою, що характеризується загальною світоглядною розгубленістю особистості, руйнацією її духовного світу та нівелюванням духовних засад життєдіяльності людини. Прагматизація всіх сфер буття людини стимулювала виникнення так званого “суспільства споживання”, в якому особистість, що потрапила у залежність від світу речей і технічних засобів, отримала розширення матеріальних можливостей за рахунок девальвації власної моралі та духовності.

Наслідки є надзвичайно небезпечними. Серед них: зниження цінності людського життя; спалахи соціальних конфліктів та прояви тероризму; загострення економічної, демографічної, екологічної та енергетичної криз; марнування природних ресурсів і знищення природи.

У цьому контексті проблема підготовки інженерних кадрів набуває надзвичайної гостроти та актуальності, оскільки подальший розвиток суспільства потребує висококваліфікованих, конкурентоздатних творців нової техніки та технологій, які б не тільки були обізнані щодо сучасних наукових досягнень, але й забезпечували технічний прогрес цивілізації виключно у парадигмі людського ставлення до природи та суспільства, тобто в контексті гуманістичних цінностей.

На жаль, далеко не завжди діяльність сучасного інженера відповідає цьому високому критерію, здебільшого, через відсутність у нього високої духовної культури. Досить часто саме з цієї причини діяльність інженерних кадрів набуває рис демонічної сили історичного процесу – будуються виробництва, що руйнують природу; виникають технічні розробки, які мають шкідливі наслідки для здоров'я людини; впроваджуються еколого-небезпечні технології або ж створюється зброя масового знищення.

Завадити розвитку даної негативної тенденції здатна тільки духовна культура, формування якої – як внутрішнього стрижня особистості майбутнього інженера – слід розглядати як проблему, що має надзвичайне соціальне значення та актуальність. Саме тому вивчення зазначеного питання посідає нині одне з провідних місць серед інших завдань та напрямів підготовки сучасних інженерних кадрів.

Розробка даної проблематики має глибокий сенс та вагу також у контексті загальної гуманізації та демократизації суспільних процесів. Світ стрімко змінюється. Загальний вектор цих змін знаходиться у площині демократії та гуманітаристики, пошуку дієвих стратегій розвитку людини та

суспільства. І це зрозуміло. Подолавши наслідки двох світових воєн та ряду руйнівних локальних конфліктів, переосмисливши глобальні проблеми як загрозу самому існуванню цивілізації та окресливши більш-менш реальні шляхи і засоби їх вирішення, людство нехай повільно, але все більш свідомо та предметно повертається до духовних цінностей, що лежать в основі нового політичного мислення і культури.

У політику та повсякденний обіг поступово повертаються імперативи розуму та дії, обґрунтовані у свій час такими прогресивними мислителями, як Еммануїл Кант (ідея „вічного миру”), Альберт Швейцер („благоговіння перед життям”), Джавахарлал Неру („непротилежності злу насильством”) і т.ін. Нині перемогу на виборах до парламентів, як правило, здобувають політичні лідери, які у своїй діяльності дотримуються демократичних і гуманістичних принципів. В економічному житті суспільства перевага у реалізації все частіше надається проектам, що мають яскраво виражену гуманістичну, людиноствердну, екологічно безпечну сутність.

Підготовка майбутніх інженерних кадрів обов'язково повинна врахувати зазначене спрямування світової динаміки як на рівні навчально-виховного процесу, так і на рівні практичної діяльності майбутніх інженерів впродовж усього їх життя. Ця підготовка має ґрунтуватися на використанні сучасних теоретичних та методичних розробок, які б дозволили уникнути порожніх пропагандистських, ідеологічних кліше та стереотипів; які б забезпечили формування особистості нового соціокультурного типу: освіченої та прагматичної (яка засвоїла новітні технології та набула вмінь, необхідних для реалізації професійних знань у новій економічній і соціокультурній ситуації); творчої (яка наділена відчуттям нового і здатна до активного самовдосконалення); гуманної (яка усвідомлює цінність людського життя та власного внутрішнього світу); високодуховної (із сформованою потребою в пізнанні оточуючої дійсності та самопізнанні, із орієнтацією у власній життєдіяльності на загальнолюдські духовні цінності та пріоритети).

Як особистість майбутній інженер повинен будувати своє життя та професійну діяльність відповідно до зазначених цінностей. Вони мають знайти відображення у його характері, внутрішній сутності, духовному світі, поведінці вже на етапі становлення фахівця.

У цьому контексті дослідження проблеми формування духовної культури майбутніх інженерів набуває загальногуманістичного сенсу, що обумовлений новими вимогами до розуміння людини як самоцінності, як суб'єкта власної життєдіяльності, самореалізація якого є тим головним стрижнем, що визначає свободу як кожного індивіда зокрема, так і суспільства загалом. Сформована духовна культура здатна забезпечити

майбутнім інженерам можливість відчуття багатства та розмаїття власного життя і навколишнього світу; зробити їх вільними від низьких прагнень та шаблонів поведінки; допомогти уникнути маніпуляцій і духовного примусу та побудувати взаємовідносини з іншими людьми на засадах духовності. А головне, вона дозволить інженерам, як очільникам технічного прогресу цивілізації, подарувати цьому прогресу дійсно людську сутність.

Ступінь наукового опрацювання проблеми. Слід мати на увазі, що окреслена проблема у тому чи іншому аспекті мала відповідне висвітлення у науковій літературі. Вивчення цілої низки праць із цієї проблематики дозволяє умовно виокремити такі основні напрями:

- погляди на духовність особистості як її сутнісну характеристику, викладені в основоположних для нашого дисертаційного дослідження працях Протагора, Платона, Арістотеля, Р.Алперта, Р.Бекка, М.Бердяєва, Д.Берклі, Р.Декарта, І.Канта, Д.Локка, Г.Райха, К.Роджерса, Г.Сковороди, П.Сорокіна, П.Юркевича, та ін.;

- дослідження духовної культури особистості, її сутності, місця та ролі в системі формування представника сучасної епохи знаходимо в роботах В.Андрущенко, Л.Губерського, І.Зязюна, С.Іконнікової, Л.Когана, М.Михальченка, В.Муляра, І.Надольного, М.Реріха, О.Рудницької та ін.;

- аналіз архітектоніки духовної культури особистості як ціннісно-морального феномену, як своєрідної духовної домінанти розвитку людини представлений у працях В.Баранівського, Є.Головахи, С.Гончаренко, М.Данилова, В.Іванова, І.Надольного, В.Пазенка, Л.Сохань, В.Шинкарука, Ж.Юзвак, О.Яценко та ін.;

- висвітлення особливостей студентської молоді як специфічної демографічної групи суспільства та значення виховної роботи у молодіжному середовищі міститься у роботах Т.Аболіної, В.Астахової, І.Беха, В.Дмитрієва, М.Заковича, Л.Сокурянської, Ф.Філіппова, В.Шубкіна, Я.Яцкевич та ін.;

- осмисленню місця та ролі формування духовної культури для професійного становлення особистості в стратегії підготовки інженерних кадрів засобами навчального процесу і в позанавчальний час присвячені праці О.Альохіна, М.Багдасаряна, А.Бахутіна, О.Белової, О.Романовського, Л.Товажнянського, В.Шумілка, С.Чукот та ін.

Аналіз досліджень, присвячених духовній культурі особистості та значенню її формування для професійного становлення фахівця та розвитку суспільства загалом, засвідчив, що цей феномен із кожним роком приваблює все більше дослідників. Однак, незважаючи на досить помітний пласт наукових публікацій, означену тему не можна вважати вичерпаною.

Окремої уваги потребують, зокрема, теоретико-методологічні засади дослідження проблеми формування духовної культури майбутніх інженерних кадрів. До цього блоку питань ми відносимо розуміння основних вимог сучасного суспільства до професійного та загальнокультурного вигляду інженерних кадрів; статусу духовної культури інженера як складової і чинника ефективності його професійної діяльності; проблеми формування духовної культури майбутніх інженерів як засобу активізації їх творчої активності тощо. Потребують більш глибокого вивчення основні складові духовної культури майбутніх інженерів. Недостатньо дослідженими залишаються форми і методи формування духовної культури інженерних кадрів, насамперед, засобами навчально-виховного процесу (зокрема, за допомогою викладання суспільно-гуманітарних дисциплін) та позанавчальної діяльності.

Власне, недостатнім рівнем наукового опрацювання даних питань, врахуванням нових соціально-історичних реалій та загостренням у суспільстві духовної кризи обумовлене обрання автором зазначеної теми в якості предмета самостійного теоретичного аналізу.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Загальний напрям дисертаційної роботи пов'язаний із темою дослідження кафедри соціальної філософії та філософії освіти Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова „Філософські засади єдності гуманітарних, природничих і технічних знань в освіті сучасного вчителя” (Затверджена наказом МОН України № 732 від 27.10.2006 р. та рішенням Вченої ради Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова від 22.12.2006 р., протокол № 5). Тема дисертації затверджена на засіданні Вченої ради Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова (протокол № 10 від 30.03.2006 року).

Мета і завдання дослідження. Основною метою дослідження є аналіз сутності і значення духовної культури інженера та проблем її формування у студентів технічних університетів – майбутніх інженерних кадрів. Досягнення цієї мети обумовлює постановку і вирішення таких взаємопов'язаних завдань:

- розкрити феномен духовної культури особистості як її сутнісної характеристики;
- уточнити поняття та структуру духовної культури студента – майбутнього інженера;
- обґрунтувати значення формування духовної культури для професійного становлення інженера та розвитку його творчої активності;
- окреслити фактори, що впливають на формування та збагачення духовної культури майбутніх інженерів та визначити роль у цьому процесі

навчально-виховного процесу і позанавчальної діяльності;

- проаналізувати значення викладання суспільно-гуманітарних дисциплін у вищих технічних навчальних закладах для зростання ефективності формування духовної культури майбутніх інженерних кадрів.

Об'єкт дослідження – феномен духовної культури інженерних кадрів.

Предмет дослідження – засоби формування та розвитку духовної культури студентів технічних університетів – майбутніх інженерів.

Методи дослідження. У методологічному апараті дисертаційного дослідження в якості базових фігурують феноменологічний, діалектичний, структурно-функціональний та ряд інших методів. Зокрема, застосування феноменологічного методу дозволило розглянути феномен духовної культури як сутнісної характеристики особистості інженера, як один із показників рівня його духовного розвитку. За допомогою структурно-функціонального методу автор дослідив структуру духовної культури студентів технічних університетів, функціональну взаємодію її складових частин. Застосування міждисциплінарного підходу дозволило використати в процесі дослідження роботи з філософії освіти, філософської антропології, соціальної філософії, психології та культурології. Проведення історико-філософського аналізу досліджень духовної культури особистості допомогло автору відслідкувати різноманітні підходи до розгляду зазначеного феномену, до розуміння значення його формування у такої категорії молоді, як студенти технічних університетів – майбутні інженери.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у системному аналізі проблеми формування духовної культури студентів технічних університетів в умовах глобалізації та інформаційної революції, в період суперечливих соціально-економічних перетворень та демократизації суспільного життя.

У результаті проведеного дослідження автором обґрунтовано ряд положень, що розкривають його логіку, мають елемент наукової новизни та виносяться на захист:

- обґрунтовано, що саме в духовній культурі особистості закладена вся повнота її існування та розмаїття внутрішнього життя. Духовна культура є своєрідною формою активності людини, що ґрунтується на усвідомленні єдності з навколишнім світом та власного місця у ньому;

- уточнено, що духовна культура майбутнього інженера – це динамічна ціннісно-сміслова якість особистості, що інтегрує цілу низку складових, а саме: інтелектуальну (знання, мислення); моральну (честь, гідність); культуру спілкування (комунікативні здібності, культура мови); національну культуру та національну самосвідомість; художньо-естетичну (культура почуттів); морально-етичну (релігійні традиції); родинно-побутову; політико-правову, екологічну та професійну культуру майбутнього фахівця. Кожен з її

компонентів має власну структуру й змістовне наповнення, існує у тісному органічному взаємозв'язку та взаємозалежності;

- визначено, що завдяки охопленню цінностей, потреб, переконань, високого рівня самосвідомості та соціокультурної поведінки особистості у співвідношенні із загальнолюдськими цінностями та ідеалами, духовна культура майбутнього інженера яскраво демонструє його світовідчуття та рівень інтелігентності, є обов'язковою умовою професійного становлення;

- проаналізовано роль у формуванні духовної культури майбутніх інженерів навчально-виховного процесу, позанавчальної діяльності та викладання суспільно-гуманітарних дисциплін; обґрунтовується, що особливе значення у формуванні духовної культури майбутніх інженерних кадрів мають: засвоєння студентами історії розвитку науки і техніки та культуротворчого змісту природничих і технічних дисциплін, практична підготовка майбутніх фахівців, залучення до навчально-виховного процесу науково-технічної еліти, розвиток художньо-творчого компоненту наукової діяльності студентської молоді, культурно-виховне середовище навчального закладу тощо;

- запропоновано ряд практичних пропозицій щодо структурного упорядкування сітки суспільно-гуманітарних дисциплін та оптимізації навчально-виховного процесу у вищому технічному навчальному закладі.

Теоретичне і практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що воно, з одного боку, уточнює розуміння духовної культури інженера, а з другого – підкреслює значення цілеспрямованого духовного розвитку студентів вищих технічних закладів освіти для їх майбутньої професійної діяльності.

Обґрунтовані в дисертаційному дослідженні ідеї та положення можуть бути використані у подальшій теоретичній розробці проблем підготовки інженерних кадрів, зокрема, у формуванні їх духовної культури, наукового світогляду та високих моральних характеристик. Доцільним є застосування матеріалів дисертації у навчальному процесі (як теоретичне підґрунтя викладання філософії освіти, філософської антропології, соціальної філософії), при підготовці навчально-методичних посібників, при побудові у вищому технічному навчальному закладі системи виховної роботи, при прогнозуванні технічного і культурного розвитку суспільства та формуванні державної освітньої політики.

Апробація результатів дослідження. Розроблені дисертантом основні положення і результати концепції формування духовної культури майбутніх інженерних кадрів обговорювалися на засіданнях кафедри соціальної філософії та філософії освіти Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, оприлюднювалися у виступах та доповідях на ряді

наукових конференцій і семінарів, зокрема: на Міжнародній науковій конференції „Другі Міжнародні Драгоманівські читання” (27-28 жовтня 2006 р., м. Київ); Міжнародній науково-практичній конференції „Духовна спадщина Лівобережної України: соціально-філософський зміст природи, суспільства, релігії та освіти” (18-19 травня 2007 р., м. Київ); Всеукраїнській науково-практичній конференції „Лівобережна Україна у філософсько-культурному вимірі” (21 вересня 2007 р., м. Київ); Міжнародній науковій конференції „Гуманітаризація вищої освіти” (14-15 квітня 2008 р., м. Дніпропетровськ).

Публікації. Основні результати дослідження відображено у чотирьох публікаціях у виданнях, що рекомендовані ВАК України з філософських наук.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається із вступу, чотирьох розділів, висновків та списку використаних джерел, що включає в себе 269 джерел українською, російською та англійською мовами. Загальний обсяг дисертації 198 сторінок, із них 170 сторінок основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У „**Вступі**” обґрунтовано актуальність теми дослідження та проаналізовано рівень її наукового опрацювання; окреслено мету, завдання і теоретико-методологічні засади наукового пошуку; визначається об’єкт та предмет дослідження, розкрито наукову новизну, теоретичну і практичну значущість дисертації; наведені дані про апробацію дослідження та впровадження його результатів у практику; відображено структуру роботи.

У **першому розділі „Теоретико-методологічні засади дослідження проблеми формування духовної культури майбутніх інженерних кадрів”** здійснено аналіз теоретико-методологічного підґрунтя дослідження феномену духовної культури особистості інженера, розглянуто еволюцію поглядів на сутність цього феномену, окреслюється значення формування духовної культури інженера на сучасному етапі розвитку цивілізації.

В якості методологічного підходу до розгляду проблеми формування духовної культури інженерних кадрів, прийнятною може бути визнана наступна загальна позиція, що технологічна модернізація повинна виступати складовою суспільної трансформації, а не локальною зміною технологічного процесу. Такий підхід у свою чергу дозволить виявити фундаментальність, а не випадковість, зв’язку змісту сучасної інженерної діяльності із розвитком духовної сутності особистості та культури людства загалом.

Теоретичне осмислення феномену духовності та духовної культури людини досить складне і неоднозначне. Ця проблема протягом всієї історії

цивілізації привертала увагу найкращих мислителів і навіть посіла місце “вічного” питання буття людини у світі. Ще давні філософи стверджували, що вирішення багатьох життєво важливих для особистості питань (мета і сенс життя) можливе лише за умови розуміння даного феномену.

Зокрема, у поглядах мислителів Давнього Сходу (Конфуцій, Лао-Цзи) людська духовність вважалася орієнтацією людини на самовдосконалення та збереження гармонії оточуючого світу. Антична філософія (Платон, Арістотель, Демокріт), німецька класична філософія (Г.Гегель, І.Кант), російська релігійна філософія (В.Соловйов, М.Бердяєв), екзистенціальна філософія (М.Бубер, К.Ясперс) розглядали її як гармонійне поєднання пізнавального, морального та естетичного, що виражається через істину, добро та красу. Платон свого часу стверджував, що духовно не вихована особистість не усвідомить власну сутність, не виконає свого призначення і в результаті втратить право називатися Людиною.

Проблема духовності є провідною у “філософії всеєдності” В.Соловйова і М.Бердяєва, реалістичній філософії С.Франка. В їх роботах духовність пов’язувалася із пошуком сенсу життя, любов’ю, творчістю, турботою про інших. На думку цих авторів, духовність виявляється через світогляд особистості, її переконання та вірування.

У філософських системах ХХ ст. (концепції екзистенціалізму, персоналізму, філософської антропології і т.і.) духовне виступає як сутність людського буття, як інтегральна категорія, що виражає теоретико-пізнавальну, художньо-творчу та морально-аксіологічну активність людини.

Осмилення проблеми духовності і духовної культури особистості знаходимо у філософсько-теософському кордоцентризмі (Г.Сковорода) і філософсько-науковому кордоцентризмі (П.Юркевич), які ґрунтуються на “ідеї серця” як своєрідного центру внутрішнього світу людини, що визначає її індивідуальність. Г.Сковорода писав, що людина народжується двічі – фізично й духовно, і саме духовне народження є істинним.

Сучасна вітчизняна філософія розглядає духовну культуру особистості в якості її онтологічного стрижня, що охоплює все розмаїття інтелектуально-мислительної, вольової та чуттєво-емоційної діяльності, весь комплекс її духовно-моральних та релігійних переконань. Поглиблення антропологічної орієнтації філософії, прагнення науковців відшукати можливість подолання духовної кризи, в якій опинилася сучасна цивілізація, призвели до того, що дедалі тісніше духовність пов’язується не просто з індивідом, а з унікальною людською особистістю.

Актуальність даного питання посилюється потребою гармонійного поєднання стрімкого науково-технічного прогресу та відродження духовної величі особистості, яка має забезпечити стійкий розвиток цивілізації.

Оскільки “людина розумна” спромоглася лише загострити створені власноруч кризи, зростає цікавість до духовної, “ноосферної” особистості, яка б, розуміючи глибинну сутність себе та оточуючого світу, маючи високу духовну культуру, усвідомила значення утвердження духовних цінностей для врятування людства від самознищення.

У другому розділі „Основні складові духовної культури майбутніх інженерів” представлено розмаїття поглядів на структуру духовної культури майбутніх інженерних кадрів, зроблена спроба уточнити та розглянути її основні складові.

Аналіз цілої низки наукових джерел засвідчив, що феномен духовної культури особистості цікавив багатьох дослідників, які розглядали її як складову частину загальної культури людини та підкреслювали надзвичайне значення її формування для збереження та збагачення духовної культури людства. Особливу увагу вони приділили духовному становленню особистості в умовах бурхливих змін, яких зазнає суспільство на сучасному етапі розвитку цивілізації.

Проте, не дивлячись на велику кількість наукових праць, нам не вдалося відшукати чіткого визначення сутності та складових феномену духовної культури майбутніх інженерів. До того ж аналіз поглядів ряду авторів продемонстрував перебільшення ними ваги її окремих складових, а інколи, і необґрунтовано довільне їх виокремлення. На нашу думку, акцентування уваги на простому перерахунку ряду компонентів духовної культури майбутніх інженерів заважає ґрунтовному розкриттю всіх аспектів її сутності, робить неможливим цілісний та системний підхід до осмислення зазначеного феномену, до усвідомлення його значення для професійного становлення фахівця.

Вважаємо, що таке осмислення має обов’язково спиратися на врахування якісних особливостей кожної складової, її функції та спрямованості. Інакше результатом зазначеного розмаїття компонентів стане невизначеність не тільки самого поняття духовної культури інженера, а й відсутність обґрунтування конкретних засобів визначення рівня її сформованості та шляхів удосконалення.

Зазначимо, що питання виховання духовної культури саме майбутніх інженерів не отримало у науковій літературі достатнього теоретичного обґрунтування. І це при тому, що сучасний етап розвитку цивілізації, враховуючи необхідність забезпечення подальшого поступу людства, висуває надзвичайно високі вимоги до особистості майбутнього фахівця-інженера та якості його професійної підготовки.

Проведене дослідження дозволяє розглядати феномен духовної культури інженера як динамічну ціннісно-сміслову якість особистості, що

інтегрує цілу низку складових, а саме: інтелектуальну культуру (знання, мислення); моральну (честь, гідність); культуру спілкування (комунікативні здібності, культура мови); національну культуру та національну самосвідомість; художньо-естетичну (культура почуттів); морально-етичну (релігійні традиції); родинно-побутову; політико-правову, екологічну та професійну культуру майбутнього фахівця. Причому кожен з її компонентів має власну структуру й змістовне наповнення, існує у тісному органічному взаємозв'язку та взаємозалежності. Духовна культура інженера є інтегрованою характеристикою його свідомості, почуттів і діяльності, що проявляється у виконанні ним своїх професійних обов'язків. Грунтуючись на цінностях, потребах, переконаннях, високому рівні самосвідомості та соціокультурної поведінки особистості фахівця у співвідношенні із загальнолюдськими цінностями та ідеалами, вона, на наш погляд, яскраво демонструє його світовідчуття і рівень інтелігентності, є своєрідним камертоном та умовою професійного становлення інженера.

Духовна культура, засвоюючись професіоналами і проходячи крізь їхні прагнення та інтереси, призводить до формування їх особистісної позиції стосовно всіх життєво важливих моментів буття. Притому позиції не тільки теоретичної, але і практичної, що визначає не лише цілі, ідеали і зміст життєдіяльності індивіда, а й засіб її реалізації, а також сам спосіб і спрямованість соціальної активності. Усвідомлення значення духовної культури для особистісного розвитку та професійного становлення інженера дозволяє віднести її до сутнісних характеристик фахівця.

Третій розділ „Форми та методи формування духовної культури інженерних кадрів” складається з двох підрозділів і висновків.

У підрозділі 3.1. „Формування духовної культури майбутніх інженерних кадрів засобами навчально-виховного процесу” докладно аналізуються чинники духовного розвитку сучасних студентів вищих технічних закладів освіти, які здатний забезпечити навчально-виховний процес.

Освічена особистість сьогодні – це людина, яка не лише механічно засвоїла професійні знання та отримала необхідні для фахової діяльності навички. Це насамперед людина, яка через осмислення загальнолюдських культурних здобутків (етносу, країни, світу), тобто культури минулого, здатна забезпечити історичний поступ суспільства, створюючи таким чином культуру майбутнього. Це людина, спроможна розрізнити у світовому бутті те, що залежить від її зусиль та можливостей і, відповідно, вплинути на наявні обставини, тобто побудувати власну життєдіяльність на підґрунті прийнятих у людському суспільстві норм та цінностей. Знання, здатне викликати до життя необхідну соціальну мудрість, неможливе без подолання

шляху до організації власної свідомості, власної душі. Таке знання необхідно виховувати, звертаючись до внутрішнього (духовного) світу особистості через розкриття її духовних ресурсів.

Головна ознака сучасної невідповідності підготовки інженерних кадрів зазначеним вимогам не у тому, що інженерна освіта відірвана від передового досвіду, виробництва і досягнень науково-технічної революції, а в її дегуманізації та декультуризації. Криза освіти – це криза гуманістичної, культурологічної традиції розглядати людину виключно як мету, а не як засіб. На жаль, маємо констатувати, що головною функцією вищої школи став не розвиток творчої, духовно багатой особистості, а підготовка кадрів, тобто освіта зводилася і зводиться здебільшого до спеціального фахового навчання.

Зазначене посилює необхідність оновлення форм та методів вищої технічної освіти. Вкрай необхідною є зміна архітекτονіки та змісту навчально-виховного процесу в технічному університеті в контексті посилення його культуротворчої спрямованості, актуалізації культуротворчого змісту природничих і технічних дисциплін. Однак навіть гуманітаризація інженерної освіти шляхом введення відповідних курсів і спецкурсів не матиме бажаного ефекту, поки не вдасться подолати технократичне мислення самих викладачів вищої школи.

У підрозділі 3.2. „Позанавчальні засоби формування духовної культури майбутніх інженерів” автор окреслює дієвість і значення позанавчальних засобів формування духовної культури студентів – майбутніх інженерів та аналізує чинники підвищення їх ефективності.

Духовна культура, що визначає життєву позицію людини, нетотожна сумі знань, отриманих у процесі фахової підготовки. Не слід вважати, що просте засвоєння матеріалу лекцій, книг, підручників і першоджерел автоматично забезпечує формування духовної культури майбутніх інженерів та їх орієнтацію у власній діяльності на загальнолюдські цінності та пріоритети. Перетворення набутих знань та вражень на духовну культуру особистості визначається всією сумою соціальних впливів на студента, коригується його практичною участю у суспільному житті.

Значну роль у цьому процесі відіграють такі форми культурного впливу, як: наукові конференції, методологічні і теоретичні семінари, школи молодих вчених, наукові публікації, філософська підготовка студентів, аспірантів і пошукувачів. Також слід обов'язково згадати участь студентської молоді у роботі різноманітних творчих гуртків, діяльність центрів культури та мистецтв із різними музичними, театральними і художніми студіями, відвідування студентами експозицій виставок та театральних вистав і т.ін.

Забезпечення ефективності формування духовної культури майбутніх інженерів потребує цілісної системи виховної роботи, яка повинна спиратися на низку принципів. Серед них, зокрема, принцип гармонійного поєднання в процесі виховання індивідуального підходу до кожного студента з охопленням всього молодіжного колективу. Обов'язковою умовою є також відкритість виховної системи, її тісний зв'язок із різними установами культури як місцевого, так і державного рівня. До того ж, сам навчальний заклад повинен мати своєрідний внутрішній культурно-виховний простір, наповнений мистецтвом, проведенням різноманітних виховних заходів та цікавих зустрічей із відомими вченими.

Тільки за умови приділення достатньої уваги всім зазначеним формам та принципам роботи технічний університет підготує фахівця, який відрізнятиметься високим рівнем духовної культури, зростанням духовних потреб та інтересів і прагненням до творчої діяльності.

У четвертому розділі „Роль суспільно-гуманітарних дисциплін у формуванні духовної культури інженерних кадрів” докладно розглядаються можливості суспільно-гуманітарних дисциплін у процесі формування духовної культури майбутніх інженерів, аналізуються проблеми, що існують у вищих технічних навчальних закладах у сфері їх викладання.

Значну роль в процесі формування духовної культури майбутніх інженерних кадрів у вищій школі відіграють кафедри суспільно-гуманітарних дисциплін. Вони забезпечують комплексний підхід до вирішення цієї надзвичайно складної задачі, формуючи у студентів світоглядну культуру та глибоке розуміння законів суспільного розвитку. Теоретичний базис формування і розвитку духовної культури майбутніх інженерів, закладений викладанням суспільно-гуманітарних дисциплін, згодом поглиблюється і розширюється в процесі вивчення студентами профільюючих, фахових предметів, набуття ними навичок професійної діяльності.

Проведене дослідження дозволяє виокремити низку завдань з посилення ролі суспільно-гуманітарних дисциплін у технічному вищому навчальному закладі, серед яких:

- удосконалювати викладання зазначених дисциплін як цілісного навчання, забезпечувати творче оволодіння студентами системою початкових принципів і категорій кожної з них;
- посилити увагу до вивчення майбутніми інженерами першоджерел у їх цілісності;
- забезпечити поглиблення зв'язку викладання суспільно-гуманітарних дисциплін із сучасним етапом розвитку суспільства, стимулювати самостійний аналіз студентами актуальних проблем, що лежать на межі

суспільних, природничих і технічних дисциплін; методологічних і світоглядних питань науки і техніки; економічних, соціально-політичних, етично-естетичних і соціально-психологічних аспектів наукової та інженерної діяльності;

- активізувати та вдосконалити зв'язок викладання суспільно-гуманітарних дисциплін із профілем вищого навчального закладу;
- в умовах входження вітчизняної освіти в європейський освітній простір викладачі суспільно-гуманітарних дисциплін повинні більше уваги приділяти вдосконаленню методики і методології формування підходу до всього спектру соціальних процесів, підвищенню власного наукового рівня, своєї теоретичної та методичної підготовленості.

Успішне розв'язання зазначених завдань дозволить більш ефективно використовувати потенціал суспільно-гуманітарних дисциплін для цілеспрямованого вирішення проблеми формування духовної культури майбутніх інженерних кадрів.

У „**Висновках**” дисертаційного дослідження зроблено узагальнення результатів роботи, а також подані рекомендації, які мають теоретичне та практичне значення. Вони конкретизовані в наведених нижче положеннях:

1. Духовна культура – особлива характеристика людського роду, оскільки саме у ній закладена вся повнота існування особистості та розмаїття її внутрішнього життя. Духовну культуру особистості можна визначити як форму її активності, що ґрунтується на усвідомленні єдності з навколишнім світом та власного місця у ньому. Щоб досягти досконалості та посісти належне їй місце однієї з найважливіших сутнісних людських особливостей, духовна культура особистості має увібрати в себе духовно-культурні надбання людської цивілізації.

2. Духовна культура майбутнього інженера – це динамічна особистісна ціннісно-сміслова якість, що має безпосередній вплив на виконання ним своїх професійних обов'язків. До складу духовної культури майбутнього інженера входить ціла низка тісно пов'язаних між собою складових, а саме: інтелектуальна (знання, мислення); моральна (честь, гідність); культура спілкування (комунікативні здібності, культура мови); національна культура та національна самосвідомість; художньо-естетична (культура почуттів); морально-етична (релігійні традиції); родинно-побутова; політико-правова, екологічна та професійна культура майбутнього фахівця. Завдяки охопленню цінностей, потреб, переконань, високого рівня самосвідомості та соціокультурної поведінки особистості у співвідношенні із загальнолюдськими цінностями та ідеалами, духовна культура яскраво демонструє світовідчуття і рівень інтелігентності майбутнього інженера, є обов'язковою умовою його професійного становлення.

3. Освічена особистість сьогодні – це не просто індивід із певним багажем знань. Це насамперед людина, яка через осмислення загальнолюдських культурних здобутків (етносу, країни, світу), тобто культури минулого, здатна забезпечити історичний поступ, прогрес суспільства, створюючи таким чином культуру майбутнього. Це людина, спроможна розрізнити у світовому бутті те, що залежить від її зусиль і можливостей та на підґрунті прийнятих у людському суспільстві норм і цінностей вплинути на наявні обставини, будуючи власну життєдіяльність.

4. Сучасна технічна освіта повинна бути зорієнтованою на формування гармонійної особистості, на розвиток внутрішньої культури та вдосконалення культурного простору майбутнього інженера. Це потребує асиміляції у навчально-виховному процесі всіх загальнолюдських культурних здобутків, у тому числі і через викладання інженерних наук. На сьогоднішній день інженерна освіта залишається досить вузько спеціалізованою, спрямованою, перш за все, на практичне оволодіння спеціальністю. Методологічною базою навчальних дисциплін у вищих технічних навчальних закладах і дотепер є технократизм, прагматизований професіоналізм, що веде до нівелювання духовних засад майбутнього фахівця.

5. Технічна освіта XXI століття повинна орієнтуватися не тільки на науку, тобто раціональний спосіб пізнання світу, а й на всю культуру в цілому. У встановленні синтезу дидактики та культури і бачиться нами сутність нової освітньої парадигми. Забезпечити рух у цьому напрямку можна через:

- розширення комплексу гуманітарних дисциплін, що вивчаються у вищому технічному навчальному закладі;
- гуманітаризацію природничих і технічних наук;
- фундаменталізацію навчання, яка б попереджала випуск „вузьких” технологів, завадила б їх перетворенню на простих „ремісників”.

6. Абсолютизація значення технічної революції, властива технічному вищому навчальному закладу, – це його „професійне захворювання”. Однак науково-технічний прогрес спрямовує інженер – гармонійно розвинута особистість, що є справжнім науковцем і творцем, здатним подолати вузький професіоналізм. Для цього він має володіти високою духовною культурою, орієнтуватися на культурні та ціннісні здобутки цивілізації. Такий багаж дозволить інженеру вийти за межі раціоналістичних установок технічної діяльності. Реалії третього тисячоліття є такими, що інженер-професіонал повинен орієнтуватися не просто на технічний прогрес та матеріальне виробництво, а, насамперед, на духовність розуму.

7. Значну роль у процесі формування духовної культури майбутніх інженерних кадрів відіграють такі форми культурного впливу, як:

різноманітні семінари та конференції, школи молодих вчених, наукові публікації, а також участь студентської молоді у роботі різноманітних творчих гуртків, відвідування студентами експозицій виставок та театральних вистав, діяльність у вищих навчальних закладах центрів культури та мистецтв із різними музичними, театральними і художніми студіями, і т.і.

8. Забезпечення ефективності формування духовної культури майбутніх інженерів потребує цілісної системи виховної роботи, яка повинна спиратися на низку принципів. Серед них, зокрема, принцип гармонійного поєднання в процесі виховання індивідуального підходу до кожного студента з охопленням всього студентського колективу; відкритість виховної системи, її тісний зв'язок із творчими організаціями та установами культури країни, області, міста; наявність у вищому навчальному закладі своєрідного внутрішнього культурного простору, сповненого мистецтвом, проведенням різноманітних культурно-мистецьких заходів та цікавих зустрічей із відомими вченими.

9. Вимивання із вищої технічної освіти духовності та людяності, орієнтація на прагматика, вузькоспеціалізованого фахівця, озброєного лише знаннями техніки, а ще гірше – соціальної технології, який у своїй пихатій зарозумілості та прямолінійному активізмі зневажає духовність і природу, – це є шлях в нікуди. Тиражування вищими навчальними закладами таких фахівців-практиків у століття глобальних проблем, технічної та інформаційної могутності є важкий злочин проти майбутніх поколінь.

Основний зміст дисертації відображено у таких публікаціях:

1. Тугай Н.О. Формування загальної культури інженерних кадрів як соціальна проблема // Вища освіта України. – Київ, 2007. – № 3. – С.44-47.
2. Тугай Н.О. Роль суспільних наук у формуванні духовної культури інженерних кадрів // Вища освіта України. – Київ, 2007 р. – №4. – С. 46-50.
3. Тугай Н.О. Гуманітарні дисципліни в технічному університеті: проблеми реалізації // Нова парадигма: журнал наукових праць. – Київ, 2007. – №71. – С. 86-99.
4. Тугай Н.О. Формування духовної культури майбутніх інженерних кадрів як навчальна проблема // Актуальні філософські та культурологічні проблеми сучасності. Альманах: збірник наукових праць – Київ, 2007. – Вип. 20. – С.149-155.

АНОТАЦІЯ

Тугай Н.О. Формування духовної культури майбутніх інженерних кадрів. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук. Спеціальність 09.00.10 – філософія освіти. Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова, Київ, 2009.

Дисертація присвячена детальному аналізу таких сутнісних характеристик людини як “духовність” і “духовна культура” особистості. Уточнено поняття, зміст і структура духовної культури майбутніх інженерів та значення її формування для духовного становлення і професійного вдосконалення в умовах глобалізації, інформаційної революції, бурхливих соціально-економічних перетворень, які відбуваються сьогодні в українському суспільстві. Окреслено основні форми і методи формування та збагачення духовної культури студентів вищих технічних навчальних закладів, обґрунтовано роль у цьому процесі суспільних наук. Проаналізовано виховний вплив навчальної і позанавчальної діяльності та визначено основні проблеми, що потребують вирішення. Охарактеризовано чинники підвищення ефективності формування та розвитку духовної культури студентства. Наголошується на нагальній необхідності модернізації змісту навчально-виховного процесу в технічному університеті у контексті актуалізації культуротворчого змісту природничих і технічних дисциплін.

Ключові слова: духовність, духовний світ студентів, духовна культура майбутніх інженерів.

АННОТАЦИЯ

Тугай Н.А. Формирование духовной культуры будущих инженерных кадров. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук. Специальность 09.00.10 – философия образования. Национальный педагогический университет имени М.П.Драгоманова, Киев, 2009.

Диссертация посвящена детальному анализу таких существенных характеристик человека как “духовность” и “духовная культура” личности. Уточнено понятие, содержание и структура духовной культуры будущих инженеров и значение ее формирования для их духовного становления и профессионального совершенствования в условиях глобализации, информационной революции и непростых социально-экономических преобразований, которые происходят сегодня в украинском обществе.

Раскрыты основные формы и методы формирования и обогащения духовной культуры студентов высших технических учебных заведений, показана роль в этом процессе общественно-гуманитарных дисциплин как базиса воспитательной работы со студенческой молодежью. Проанализировано воспитательное влияние учебной и внеучебной деятельности и определены основные проблемы, которые нуждаются в усилении внимания и решении. Выделены факторы повышения эффективности формирования и развития духовной культуры будущих инженеров, представлены и охарактеризованы принципы построения воспитательной работы со студенчеством. Подчеркивается острая необходимость модернизации содержания учебно-воспитательного процесса в техническом университете в контексте усиления его культуротворческой направленности, актуализации культуротворческого содержания естественных и технических дисциплин.

Обращается внимание на то, что процесс формирования духовной культуры будущего инженера должен объединить социально-гуманитарные и общетехнические знания с культурой эпохи, профессиональные навыки - с миром человеческих ценностей, знания про природу и технику – с пониманием предназначения человека и его бытия.

Обосновано понимание духовной культуры будущих инженеров как динамичного ценностно-смыслового свойства личности, которое интегрирует целый ряд составляющих, а именно: интеллектуальную (знания, мышление); моральную (честь, достоинство); культуру общения (коммуникативные способности, языковая культура); национальную культуру и национальное самосознание; художественно-эстетическую (культура чувств); морально-этическую (религиозные традиции); семейно-бытовую; политико-правовую, экологическую и профессиональную культуру будущего специалиста. Акцентируется внимание на том, что каждый из выделенных компонентов имеет собственную структуру и смысловое наполнение, существует в тесной органичной связи и взаимозависимости с остальными.

Подчеркивается, что на сегодняшний день инженерное образование остается узкоспециализированным, что в результате приводит к нивелированию духовных основ личности будущего специалиста. Раскрывается цель ориентировать техническое образование XXI века не только на науку, а на духовные ценности и всю культуру цивилизации в целом.

Автор обосновывает острую необходимость разработки целостной системы воспитания студентов-будущих инженеров и создания в высшем техническом учебном заведении собственной культурно-воспитательной среды как совокупности социальных и духовных условий, которые

оказывают особое влияние на становление личности студентов и формирование их духовной культуры.

Акцентируется внимание на том, что вымывание из высшего технического образования духовности и человечности, ориентация на подготовку специалиста, который владеет только профессиональными знаниями – это путь в никуда. Тиражирование высшими учебными заведениями таких инженеров в эпоху обострения глобальных проблем, технической и информационной власти – преступление против будущих поколений и прямая угроза выживанию человечества.

Ключевые слова: духовность, духовный мир студентов, духовная культура будущих инженеров.

SUMMARY

Tugay N.O. The forming of the spiritual culture of the future engineering specialists. – Manuscript.

The thesis is for the candidate of philosophy scientific degree in speciality 09.00.10 – philosophy of education. M.P.Dragomanov National Teachers' Training University, Kyiv, 2009.

Dissertation holds the light for detail analysis such main point human characteristics as “spirituality” and “spiritual culture” of personality. The conception, contents and structure of the spiritual culture of the future engineering specialists are defined more precisely; and the importance of their forming for spiritual accomplish and professional improve in conditions of globalization, informational revolution and rapid social-economical radical changes, which have place in the Ukrainian society. The main forms and methods of forming and reaching the spiritual culture of the students of the high technical educational institutes are underlined. The social sciences' role in this process was based in.

The training influence of the educational and out of the educational activity and were analyzed, were found main problems, which need the solution. The exponents of increase of the effect of the forming and development of the spiritual culture of the students were found out. There are the accent on the necessity of the modernization and contents of the educational-training process in the technical university in context of actualization of the cultural and creative contents of the natural and technical disciplines.

Key words: spirituality, students' spiritual world, spiritual culture of the future engineering specialists.